

S. Kolybab'yuk

THE YOUTH MOVEMENT OF HALICIA AT THE END OF THE XIXth – 30th OF THE XXth CENTURIES IN THE MODERN RESEARCH STUDIES OF UKRAINE

In this article reviews the historiography of modern scientific research achievements of the youth movement of the late nineteenth of Galicia - 30th years of twentieth century. The writer states that generalize the work, which comprehensively reviewed their development work on the history of individual societies, studies of specific areas of their activities, historical and biographical and other different genres publication is a significant contribution to the development of modern historiography of the problem.

Key words: Society, "Sich", "Sokil", "Plast", "Meadow".

© С. Колибаб'юк

Надійшла до редакції 02.02.2011

УДК 343.979

**"КИЇВСЬКА СПРАВА": КОРУПЦІЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ МІЛІЦІЇ 1920-х РОКІВ**

ОКСАНА МІХЕСЬВА,

кандидат історичних наук, доцент,

докторант Донецького національного університету

Статтю присвячено окремим аспектам історії української міліції в середині 1920-х років на прикладі широко обговорюваної в тогочасній пресі "Київської справи". Останню було відкрито з приводу систематичного хабарництва в правоохоронній системі, яке ми сучасною мовою означили б терміном "корупція". Розгляд матеріалу дозволяє виявити тогочасні умови, причини та механізми корупційних стосунків, що має значення для сучасного вивчення цього феномена.

Ключові слова: українська міліція, "Київська справа", корупція, правоохоронна система.

Постановка проблеми. Низка матеріалів у газеті "Комуніст" у березні-травні 1926 р. містила в собі інформацію про незвичайне на той момент явище, яке за сучасною термінологією ми б означили як корупція. Це були гучні повідомлення про злочинність у самій системі, що покликана її долати. Означена серія публікацій є цікавою не лише тому, що відкриває сторінку негативу, професійної злочинності в лавах правоохоронних установ, а й через ту деталізацію, що була характерна для подібних публікацій - ретельне відтворення промов, повсякденного професійного та родинного життя звинувачених, настроїв та реакції публіки на ті чи інші вислови підсудних тощо. За офіційними рядками зазвичай зникає жива людина, розчиняється в минулому її повсякденне життя. Ці ж матеріали, навпаки, реконструюють те, із чого складається ця повсякденність - з того, що їсть людина, що п'є, у що вбирається, як сприймає світ, що думає та як поводить ся.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Історія правоохоронних органів радянської України викладається вітчизняними й зарубіжними авторами в публікаціях різного

часу. Час написання тієї чи іншої роботи суттєво впливає на стиль подання матеріалу та загальний зміст описуваного. Більшість спеціалістів із питань історіографії історії правоохоронних органів засвідчують наявність фактично трьох основних етапів у хронології вивчення цієї проблематики. Перший етап висвітлюється в працях істориків, кримінологів і соціологів 1920-х років, у яких осмислюється процес становлення й структурні зміни в правоохоронній системі, а також специфіка злочинності [1]. Такі дослідження, проведені авторами - сучасниками подій, є надзвичайно цікавими, оскільки одночасно виступають і як наукова література, і як джерело (наприклад, ідеологічних настанов чи статистичних даних того часу). На кінець 1920-х років вивчення означеної тематики згортається в силу ствердження на рівні державної ідеології того, що зі зміцненням радянського суспільства з нього мусить зникнути конфліктність і, зокрема, кримінальна злочинність, яка є породженням соціально несправедливого буржуазного суспільства. Через це у вивченні злочинності наступає тривала перерва, а праці про правоохоронні органи набувають характеру "ювілейності" та "парадності" [2]. Роботи такого

типу відносимо до другого періоду вивчення історії української міліції. Із початком перебудовчих процесів у Радянському Союзі, а згодом - і в незалежній Україні, у процесі лібералізації й плюралізації соціального знання спостерігається повернення до ряду наукових проблем після тривалого замовчування. Проблематика злочинності, а також нового, "непарадного" бачення радянської системи правоохорони займають свою нішу в сучасному науковому дискурсі. Головними ознаками нової літератури, тобто літератури третього періоду, із висвітлення цих питань є претензія на всебічність (об'єктивне бачення як позитивних моментів, так і негативних) та позаідеологічність (науковість) [3].

Однак питання корупційних стосунків, хабарництва в правоохоронній системі на жодному з окреслених етапів розвитку історіографії правоохоронних органів майже не порушувалися.

Метою статті є розгляд корупції в українській міліції в середині 1920-х років на прикладі широко обговорюваної в тогочасній пресі "Київської справи".

Виклад основного матеріалу. Справа "київської міліції" вражала своєю масштабністю. У Києві 15 квітня 1926 р. перед виїзною сесією Верховного Суду УСРР постали 113 звинувачених міліцейських працівники (із яких 16 - члени партії) та пов'язані із ними громадяни [4]. До розгляду справи було залучено 120 свідків та 13 експертів [5]. Суд представляли головуючий тов. Романов, члени тов. Тетін та тов. Кумбикевич і додатковий член Верховного Суду тов. Усачов. Звинувачення представляли прокурор Верховного Суду тов. Пригов, київський прокурор тов. Зорін і помічник прокурора тов. Короткая. Захищали звинувачених 17 захисників. Через значну кількість учасників процесу його засідання було вирішено проводити у великому залі ІНО (Інституту народної освіти, колишньому університеті). Вхід на засідання був за перепустками, що випускалися для обраних журналістів (у тому числі й для кореспондента газети "Комуніст" А. Аграновського).

Факт системної злочинності в київській міліції викрився випадково - відомий бандит Кельманський (на прізвище Мунчик) перед розстрілом за вироком суду подав заяву на ім'я київського прокурора із проханням прийхати до нього та розповів йому й старшому слідчому про зв'язок міліції зі злочинним світом, який виявлявся у звичайному розподілі награваного. За справу взялося державне поліуправління, і через деякий час було встановлено, що начальник київської губернської міліції й завідувач адміністративного відділу Губвиконкомом Федір Коваленко через свою дружину Лідію Коваленко регулярно отримував "підношення" від начальників районів, наглядачів та простих громадян, зацікавлених у вирішенні будь-якого питання на свою користь. Мовою статті, "суворий та недоступний у своєму кабінеті" начальник міг бути "переконаний лише таким аргументом" [6].

Федір Коваленко застрелився сам у своєму кабінеті в момент арешту. Тож судові слухання розпочалися вже без головного винуватця. Сам він до призначення в Києві працював начальником губернської міліції в м. Харкові. За повідомленнями свідків, уже там, у Харкові, Ф. Коваленко завів "добру" традицію "подарунків" від підлеглих у вигляді продуктів та вина. У Києві масштаби діяльності стали значно більшими. У цілому ж на суді йшлося про те, що він брав хабарі з начальників районних міліцій, покривав злочинні дії своїх підлеглих, "підзаробляв" на закупівлях для міліції, відчутно "переплачуючи" постачальникам (за один із прикладів була

наведена ситуація із закупівлею свистків для міліції - громадяниці Шкодінї у Харкові було виплачено за 9 тис. штук свистків 4,5 тис. рублів, по 50 копійок за штуку, тоді як в Києві ті ж самі свистки можна було б купити за 900 руб., по 10 копійок за штуку).

Створення корупційної системи (у якій за гроші та подарунки вирішувалися питання порушення чи непопорушення кримінальної справи, право на торгівлю, на отримання "вотчини" - тобто робочого місця, з якого можна було "збирати" гроші тощо) вимагало складної системи взаємодії й правильно підбраного складу найбільшених осіб. Правою рукою Ф. Коваленка став його заступник - Сергій Фрадько, член партії з 1915 р., робітник, у міліцію прийшов із Червоної Армії, де займав командні посади. Саме йому приписували організацію корупційних зв'язків зверху донизу в київській міліції. Міліціонер отримував хабар від пересічного громадянина, передавав наглядачу, наглядач - начальнику району, а останній або персонально, або через вістового, передавав "вищій інстанції" - Ф. Коваленку й С. Фрадьку.

Начальники районних міліцій отримували гроші від наглядачів, які "закріплювали" за собою низку магазинів, лавок, готелів, від власників яких отримували щомісячну данину (переважно грошима, однак не нехтували речами й продуктами). Особливо відзначилися в цьому відношенні три райони міліції Києва - Центральний, Либідський і Подольський (Петровський). Тут "податки" збирали з власників готелів, магазинів, будинків розпусти, самогонщиків, продавців спирту, "непманів" (як крупних, так і малих). У Либідському районі дружина начальника міліції Едуарда Раймана сама ходила по магазинах й накладала на торговців "податки" на користь чоловіка. У разі, якщо хтось відмовляв у виплаті, начальник міліції відправляв до "неплатника" наряд міліції з обшуком. Обшуки обставлялися таким чином, щоб завдати якомога більшої шкоди підприємцеві - ламали підлогу, у ресторанах затримували продавців обідів, у готелях обшуки проводили вночі, спеціально, щоб потурбувати клієнтів.

У Центральному районі начальник міліції Менабде виявився замішаним у таких самих поборах, а також розтратах і фальсифікаціях. До переходу в Центрального район він був начальником міліції Петровського району, де вдався до розтрата. Однак після переведення компенсував її, використовуючи зібрані в непманів Центрального району гроші.

Начальник активної частини розшуку та уповноважений ДПУ Горський-Умнов разом із іншими працівниками розшуку тримав постійний зв'язок із злочинним світом. Наприклад, той самий бандит Мунчик, зі свідчень якого й почалося розкручування справи про корупцію в міліції, регулярно ділився із Горським-Умновим тим, що здобував власним ремеслом. Горський-Умнов отримував викрадені золоті годинники, костюми, браслети тощо. Гроші та речі передавалися через посередників, однією з найвпливовіших серед яких була відома київська крадійка Марія Левченко, що одночасно була дружиною Мунчика й коханкою Аркадія Горського-Зубцовського, брата Горського-Умнова. На суді сам Горський-Умнов заперечував свою провину й показував, що потрапив під вплив свого брата, який перебував у зв'язку із М. Левченко, а також матері Мунчика, яка приносила йому додому викрадені речі, благуючи пом'якшити вирок її сину. Однак показання Мунчика, що були взяті перед його стратою за постановою НК доводили інше - Горський-Умнов був у нього напередодні винесення вироку та обіцяв, що Мунчика не засудять більше ніж

на 10 років, тож, вочевидь, мав особисту зацікавленість у вирішенні його долі [7].

Учасники корупційних стосунків навіть створили свою умовну мову - специфічні назви для певних дій та осіб. Так, Поліщука, вістового начальника міліції Ф. Коваленка, що приходив до начальників районних міліцій по гроші, називали "жандармом", а самі гроші називали "транспорт на Київ" [8], наглядачів та інших нижчих чинів міліції - "плотвою" тощо.

На лаві підсудних разом опинилися ті, хто брав хабарі, та ті, хто їх давав. На вечірньому засіданні 17 квітня, після зачитування обвинувачувального висновку, почалося опитування підсудних. Усі вони не визнавали своєї провини або визнавали її частково за окремими пунктами. Вони готові були погодитися зі звинуваченнями в дрібних розтратах на персональному рівні, однак категорично заперечували свою участь у злочинних діях, що мали хоча б якісь ознаки організованості, зокрема - у передаванні "транспорту на Київ". Не визнавали своєї провини й торговці та власники ресторанів й готелів. Однак на цьому ж засіданні один із них, власник ресторану-готелю "Марсель" Гельфанд, замішаний у близьких фінансових та дружніх стосунках із подружжям Коваленків, поскаржився на те, що один із колишніх помічників начальника районних міліцій погрожував йому вбивством. Після цього суд прийняв рішення розділити та ізолювати певних учасників процесу. Вірогідно, поза межами судових засідань між тими, кого утримували разом, визрівав сценарій поведінки на суді. Очевидним для них було те, що уникнути відповідальності вже не вдасться, тож потрібно було її звести до мінімуму. Як професіонали, вони розуміли, що найбільш загрозливими для них є звинувачення в злочинах, що мали організований характер. Саме цим і зумовлено те, що вони всі разом не визнавали звинувачень щодо поборів та "транспортів". Однак ця система захисту могла спрацювати лише за тих умов, коли всі вони змогли б дотриматися виробленої загальної стратегії [9].

У процесі допиту підсудних поступово вимальовувалася та система хабарництва, що була створена та пов'язувала між собою всіх працівників системи на чолі з начальником Федором Коваленком. Злочини подібного типу буває надзвичайно важко довести, особливо через те, що в такій ситуації всі учасники процесу можуть бути покарані, тому викриття одного стає проблемою для обох учасників стосунків. У цьому випадку ситуація ускладнювалася ще й тим, що на лаві підсудних опинилися люди, які самі добре знають Кримінальний кодекс й відповідно уявляють, як його обійти. Тож на рівні високопоставлених професіоналів корупційні стосунки видавалися за тонко організовану систему дарувань. І лише через викриття непередбачених низових працівників поступово поставала жорстка картина реальності: "Яка була напрацьована досконала система дарувань! І її перше правило: подарунок слід підносити у будь-яких випадках та під яким завгодно приводом, але головне - не очікуючи натяку начальника. Подарунки треба дарувати в день іменин дружини начальника, незалежно від того, скільки разів у православному календарі позначені іменини Феліцати (дружина С. Фрадька - прим. авт.). Можна дарувати подарунки до Великодня, з нагоди від'їзду начальника у відпустку, хоча б у двотижневу, або навіть у короткострокове відраджження. Не гріх давати подарунки з нагоди, точніше - перед підвищенням підлеглого на посаді... Колісь брали грубо, брутально. Зараз усе робиться делікатно, увічливо. При такого роду методах хабарництва треба перш за все категорично видалити зі свого

лексикону такі слова, як "вимагати", "брати", "наказувати". Ці терміни замінюються з успіхом такими безневинними словами, як "просити", "позичати", "брати в магазині в кредит", "просити зимове плаття для товариша", "пожаліти товариша, у якого немає штатського костюму й хромових чобіт". Особливий та найбільш реальний вид хабара, коли подарунок дається комуністу від комуніста, тобто отримують подарунок, за висловом С. Фрадька, "як комуніст від комуніста". Цей вид "комунізованого хабара" особливо цікавий, оскільки при ньому, як правило, отримує подарунок той комуніст, який чином старший і більш забезпечений, а дає - чином молодший та менш забезпечений" [10].

Обрання моделі "дарування" працівниками міліції 1920-х років є і відображенням домінуючої ідеології (з її акцентами на рівності, відданості, служінні державі та суспільству, колективізмі тощо), і свідченням високої групової згуртованості працівників правоохоронної системи. За оцінками російського дослідника Г. О. Сагарова [11], соціально-психологічні моменти корупційних відносин можна розглянути через такі поняття, як "дарування", "обмін" та "послуга". На його думку, означені моделі відносин між людьми хронологічно з'являються саме в такій послідовності і, відповідно, є різною мірою узвичаєними в суспільстві. Такі форми взаємодії є спілкуванням двох сторін, що має спільну рису - наявність третьої сторони. У разі дарування такою третьою стороною є група, у межах якої все відбувається і яка контролює подібні дії, спираючись на моральні настанови. У разі обміну - це ті процедури, що його регулюють, та інститути, які забезпечують однаковість процедур. У разі послуги - це держава, що винаймає чиновника, обов'язком якого є надання цих послуг та контроль за взаємодією між громадянином і державними установами, а також громадянське суспільство, яке так само намагається контролювати ці відносини. Ці типи відносин суттєво відрізняються один від одного. Так, відносини дарування - найдавніші, укорінені. Наявність у них третьої сторони найменш помітна, оскільки мораль, що управляє ними, рефлектується слабо та сприймається без напруги, майже на підсвідомому рівні. Нарешті, вони позитивно забарвлені, а тому й максимально комфортні. Наступні за давністю звичаю - відносини обміну. Вони звичні, оскільки людський досвід пронизаний ними, але не мають постійного характеру, а тому й не забарвлені емоційно. Про наявність третьої сторони (інститутів, що охороняють процедури обміну) пригадують тільки тоді, коли відносини обтяжуються будь-яким конфліктом. Відносини послуги суттєво відрізняються від двох перших. Перш за все, вони наймолодші за часом виникнення. Крім того, малозвичні, оскільки громадяни стикаються з владою рідше, ніж ідуть до магазину чи звертаються по допомогу до родичів. Для 1920-х років відносини послуги були ще занадто мало вкорінені, обміну - певною мірою протирічили домінуючій ідеології, натомість практика дарувань прекрасно корелювала з революційною свідомістю й улисувалася в групові стосунки згуртованої та певною мірою ізольованої групи (яка в силу своїх контрольних функцій немов би ставила себе поза суспільством).

Серія публікацій у пресі крок за кроком відкривала різноманітні механізми хабарництва. Автором наступної схеми був Менабде, начальник спочатку Петровського, а згодом Центрального району міліції м. Києва. Коли він хотів придбати подарунок для дружини, він ішов у косметичний магазин, запитував у продавця, скільки, приміром, можуть коштувати парфуми,

платив за них, однак сам не забирав, а говорив, що надішле наглядача. Згодом приходив наглядач і, загадково посміхаючись до нездогадливого торговця, забирав парфуми, а на наступний день повертав їх назад як такі, що дружині не сподобалися, і забирав гроші. Якщо й на цьому етапі торговець не здогадувався, як себе правильно поводити далі, починалася друга "атака" - між 17 та 18-ю годинами вечора знов з'являвся наглядач і складав протокол за пізню торгівлю, за яку передбачено штраф (що "тягне" на два-три флакони парфумів). Підписавши протокол, торговець біжить до відділку міліції, щоб розв'язати власне питання, і там дізнається, що немає проблем, які не можна вирішити, однак чи не замислювався він над тим, що дружині начальника міліції дійсно потрібні парфуми? Питання поставлене обережно, іде мирна розмова, у ході якої торговець сам "здогадується", як правильно вчинити далі. А згодом надходить нове замовлення від начальника і торговцю рекомендують самому віднести подарунок дружині начальника додому. Протокол про штраф зникає.

Ситуація правильно продумана й організована, оскільки за радянським законодавством і той хто бере хабара, і той хто дає, рівною мірою визнавалися винними й опинялися на лаві підсудних. Лише за умови, якщо той, хто повинен дати хабара, вчасно повідомив про це правоохоронні органи, він звільнявся від відповідальності. Тож, усвідомлюючи ту загрозу, що йшла від флакону парфумів, торговець на суді відмовлявся визнати будь-який зв'язок між парфумами та протоколом про пізню торгівлю, та вважав парфуми для дружини начальника міліції подарунком від щирого серця.

Менабде належала й інша схема забезпечення друзів та родичів необхідними товарами. Він вирушав за покупками по магазинах із тими, кому хотів "допомогти" та купував товари за суму, відчутно нижчу навіть від собівартості. "Клієнт" обирав, начальник міліції "розплачувався", таким чином відбувалася систематична закупівля в магазинах дешевих товарів за посередництва Менабде.

Це в цілому демонструє складність із точки зору викриття такого злочину, як хабарництво. У цьому випадку обидва боки такої взаємодії не зацікавлені в кваліфікації їх взаємовідносин як факту хабарництва й намагаються "списати" все на подарунки, дружню взаємодію тощо, яка в цілому влаштовує всіх учасників такої комунікації. Саме через це ускладнюється її виявлення меж поля взаємодії, зараженого корупцією. Так, певною загадкою залишилося питання про наявність у цій справі "третьох осіб", тобто невідомих третіх, яким самі Ф. Коваленко та С. Фрадцько мали передавати хабарі. Суд під час слухань розбив цей міф, з'ясувавши, що все замикається на міліцейській системі на чолі з її керівником. Однак саме питання залишилося повністю не з'ясованим: чи це черговий міф, що був вигаданий звинуваченими для зменшення своєї провини, чи й справді існував тось поза межами виявленої корупційної схеми [12].

Цікаву сторінку тогочасного життя жінки високопоставленого керівника відкриває "жіноча лінія" в справі київської міліції. Перед судом постали Феліцата Фрадцько, Лідія Коваленко, Олександра Райман. Усі вони - домогосподарки, усі мали добру освіту та привабливу зовнішність, усі - "чесні безпартійні". І всі, кожна по своєму, вчиняли злочини разом зі своїми чоловіками.

Лідія Коваленко - дружина начальника Київської губерньської міліції. Крок за кроком на суді виявляєть-

ся її характер. Зі своїм майбутнім чоловіком, тоді начальником Харківської губерньської міліції, вона знайомиться в ситуації цілком буденній. Останній жив на квартирі в її батьків у Харкові. Саме тоді вона умовила Федіра Коваленко покинути свою першу дружину, селянку за походженням. Розумна та досвідчена жінка, вона поступово зайняла домінуюче місце в родині. Скориставшись слабкістю чоловіка, його схильністю до надмірного вживання спиртних напоїв, вона прихильно ставилася до отримання ним "спиртних" подарунків, поступово починаючи замовляти щось і собі. Вона знайшла доволі цікавий стиль поведінки на суді - наголошуючи на коханні до свого чоловіка, вона крок за кроком удає із себе залежну від нього жінку, що діяла так за його вказівками: "Я робила те, що мені говорив робити Коваленко, і те, що він сам часто робив... Ніхто мені не пояснював, що так не можна... Я була політично абсолютно неосвічена. Ніхто зі мною не займався. Я - звичайна обивателька. Не могла долучитися до суспільного життя, бо, коли приходили гості, чоловік розмовляв із чоловіками, а я із жінками, які настільки ж знали на суспільному житті, як і я. Я була лише господаркою в домі, і все, що робив мій чоловік, видавалося мені добрим" [13].

Феліцата Фрадцько, 27-річна семипалатинська міщанка із середньою освітою, молода дружина старого партійця, на суді видає із себе домогосподарку, що повністю слухалася свого чоловіка та не втручалася в його справи.

Вона регулярно отримувала "подарунки" (зокрема, на суді йшлося передусім про отримані від ресторатора й власника готелю "Марсель" Гельфанда коштовні подарунки - золоті сережки, пояс та каменю) і, вочевидь, не могла не здогадуватися, що така її популярність пов'язана з роботою чоловіка. Щодо її несвідомості стосовно дій чоловіка, то, за повідомленням одного зі звинувачених, Раймана, коли він приніс на квартиру до С. Фрадцька 3 пляшки вина, Феліцата відповіла "Що таке три пляшки?! Нам надсилають вино відрями" [14]. Викриває її "невинність" і записка від чоловіка, перехоплена під час їх ув'язнення в БУПРі: "Цапочка, ти позаздрила життю Лідії Коваленко та її вбранню - за це я й гину" [15].

Крок за кроком з'ясовуються кроки "падіння" чи "неправильного виховання" старим партійцем своєї дружини: "Феліцата якшається з Гельфандом. Феліцата отримує від непмана Гельфанда сережки, каменю, срібний пояс. Дружина відповідального працівника, старого члена партії, зустрічається й приймає у себе в гостях ресторатора Гельфанда... Так чи інакше Феліцата починає отримувати подарунки: від Менабде - котиковий комір, відріз на костюм, відріз мадеполаму, від Горського - відріз трикотину, від Петрова - відріз на пальто й самовар. Менабде, Горський, Петров - товариші чоловіка по службі - комуністи й підлеглі... Кожні два-три дні невідомі особи приносять їй якісь посилки: вино, окіст, горілку. І Фрадцько п'є та їсть принесене, бачить на дружині нові сукні. Чому за такої системи партійного подружнього впливу - міщанці Феліцаті відмовитися від золотих сережок" [16].

Система "подарунків", що описувалася вище, була добре налагодженою та підтримувалася зсередини необхідною "міфотворчістю". Остання, щоправда, іноді давала збої, як, наприклад, у ситуації, коли помічник начальника Федотов подарував С. Фрадцьку дамський золотий наручний годинник із написом: "Суворому, але справедливому начальнику від комскла-

ду Липецького району". На суді Федотов пояснив, що на той момент не можна було купити в Києві чоловічий годинник, тож були змушені купити дамський. Тож подарунок "суворому начальнику" дістався Феліцати.

Олександра Райман - дружина начальника Либідської районної міліції Едуарда Раймана. Спита й завжди п'яна, вона характеризується свідками та звинуваченими як "диктатор у спідниці". На її тлі сам начальник міліції сприймався як менше зло, бо "він був такий чоловік, що міг критично підходити до своїх вимог... він знав з доповідей та рапортів, скільки можна брати... А Райманша абсолютно не рахувалася й не брала до уваги наші джерела. Вона не вміла критично мислити. Вона була надто вимогливою. Вона була диктатором..." [17].

Подружжя Райманів важким тягарем лягало на всіх підлеглих та "підконтрольних". Олександра Райман сама ходила по магазинах і призначала "платню", а незгодних карала руками чоловіка (у вигляді обшуків, штрафів тощо). Навіть коли начальник із дружиною від'їжджали на відпочинок, життя підлеглих не тільки не покращувалося, а ставало ще гіршим. По-перше, вони були змушені регулярно відправляти гроші на відпочинок, по-друге, наглядати за донькою Райманів та приносити їй цукерки й іграшки і, по-третє, виконувати розпорядження матері Раймана, що залишалася при онучі й віддавала розпорядження всім міліції. Тобто наглядачі були змушені забезпечувати "подарунками" три покоління родини Райманів.

У Либідському районному відділенні міліції наглядачі поділялися на "наглядачів 2-го поверху" (що йшли до кабінету начальника Едуарда Раймана за завданням чи із рапортом) і "наглядачів 3-го поверху" (що одразу відправлялися на третій поверх до Олександри Райман, щоб відрапортувати про чергове підношення).

В оцінці такого стилю життя жінок високопоставлених керівників на суді з'явилося цікаве слово-пояснення - "периферія". Кожного разу, коли хтось зі звинувачених жінок здійснював гріхопадіння у вигляді прийняття чергового підношення чи подарунку, її чоловік був на "периферії". Після повернення до Києва наявність підношення була вже здійсненим фактом - дією нерозумної жінки, яка так і залишилася обивателькою й міщанкою. Тож у процесі допитів вимальовується модель захисту - жінки залежали від чоловіків, що не навчили їх правильно поводитись, чоловіки були "на периферії" (тобто у від'їзді), і всі разом - не винні.

Важливим моментом є те, що більшість зі звинувачених протягом усього часу розгляду їхньої справи в суді, визнали окремі факти власної злочинної діяльності, однак не усвідомили в повній мірі злочинного характеру власних дій: "Ну промахнувся, зробив пару помилок і за це потрапив у злочинці!... За пляшку вина, за фунт ковбаси - злочинці!" [18]. До останнього вони продовжували вважати, що покарані за "дрібниці", за "ніщо", що певною мірою є свідченням інституалізації хабарництва, тобто набуття ним постійно відтворюваних та узвичаєних форм поведінки, які не сприймалися вже як відхилення чи злочин, а стали нормою.

За результатами розгляду в суді справи головні звинувачувані С. Фрадзько (заступник начальника Київської губернської міліції), Менабде (начальник міліції Центрального району м. Києва), Горський-Умнов (начальник активної частини розшуку й уповноважений ДПУ), Малишев (помічник начальника міліції по Промміліції) виїзною сесією Верховного Суду були засуджені до розстрілу. Засуджені подали до ВУЦИКу прохання про помилування, яке було відхилено. Усі засуджені до розстрілу були страчені.

Висновок

"Справа київської міліції" дозволяє деталізувати купі повідомлення офіційних звітів правоохоронних установ, які містили лише статистичні дані про наявність посадової злочинності в цій сфері. Публікації в періодичних виданнях із їх деталізованим баченням ситуації та щоденним реагуванням на перебіг подій, надають надзвичайно важливу інформацію, яка дозволяє реконструювати спосіб життя того часу та з'ясувати, що керує людиною в разі, коли вона вдається до подібних дій, як відбувається таке "гріхопадіння" і які умови його провокують.

Проаналізовано генезу корупції в українській міліції 1920-х років.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гернет М. Предисловие к работе "Преступный мир Москвы" // Гернет М. Н. Избранные произведения / М. Н. Гернет. - М., 1974. - 640 с.; Тарновский Е. Личный состав и репрессия ревтрибуналов / Е. Тарновский // Ежегодник советской юстиции. - 1922. - № 11. - С. 7 (6-7); Тарновский Е. Голод, НЭП и движение уголовных и гражданских дел в народных судах / Е. Тарновский // Ежегодник советской юстиции. - 1922. - № 29-30. - С. 10 (9-10); Якубсон В. Уголовная репрессия в годы революции / В. Якубсон // Ежегодник советской юстиции. - 1922. - № 4. - С. 4; Лейбович Я. К характеристике современных самоубийств в Советской России / Я. Лейбович // Ежегодник советской юстиции. - 1923. - № 14. - С. 315-317; Броннер В. М. Проституция в России / В. М. Броннер, А. И. Елистратов. - М.: Изд-во наркомздрава РСФСР, 1927. - 108 с.
2. Советская милиция: история и современность (1917-1987). - М.: Юрид. лит., 1987. - 336 с.; Из истории милиции советской Украины. - К.: Из-во МООН УССР - 400 с.
3. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. - К.: Либідь-Військо України, 1994. - Кн. 1. - 432 с.; Міхеєва О. К. Кримінальна злочинність і боротьба з нею в Донбасі (1919-1929). - Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. - 248 с.; Іваненко В. В. Україна непівська: аналіз соціальних аномалій південного регіону: [монографія] / В. В. Іваненко, І. В. Іщенко. - Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2006. - 280 с.
4. Орлов А. 113. (К делу киевской милиции) / А. Орлов // Коммунист. - 1926. - 13 апреля. - С. 3.
5. Самарин И. Дело киевской милиции (По материалам обвинительного заключения) / И. Самарин // Коммунист. - 1926. - 15 апреля. - С. 2-3.
6. Орлов А. Указана праця. - С. 3.
7. Дело киевской милиции // Коммунист. - 1926. - 8 мая. - С. 2.
8. Аграновский А. Дело киевской милиции. Менабде / А. Аграновский // Коммунист. - 1926. - 17 апреля. - С. 3.
9. Дело киевской милиции. Вечернее заседание 17-го марта // Коммунист. - 1926. - 18 апреля. - С. 2.
10. Аграновский А. Дело киевской милиции. Об "учителях" и "учениках" / А. Аграновский // Коммунист. - 1926. - 26 апреля. - С. 4.
11. Сатаров Г. А. Тепло душевных отношений: кое-что о коррупции / Г. А. Сатаров // Общественные науки и современность. - 2002. - № 6. - С. 18-27.
12. Аграновский А. Дело киевской милиции. "Третьи лица" / А. Аграновский // Коммунист. - 1926. - 27 апреля. - С. 4.
13. Аграновский А. Дело киевской милиции. Лидия Коваленко / А. Аграновский // Коммунист. - 1926. - 27 апреля. - С. 3.
14. Дело киевской милиции. Допрос подсудимых // Коммунист. - 1926. - 26 апреля. - С. 4.
15. Аграновский А. Дело киевской милиции. Лидия Коваленко / А. Аграновский // Коммунист. - 1926. - 27 апреля. - С. 3.
16. Аграновский А. Дело киевской милиции. "Периферия" / А. Аграновский // Коммунист. - 1926. - 22 апреля. - С. 4.
17. Аграновский А. Дело киевской милиции. Любопытные детали / А. Аграновский // Коммунист. - 1926. - 30 апреля. - С. 3.
18. Орлов А. Дело киевской милиции. Перед приговором / А. Орлов // Коммунист. - 1926. - 19 мая. - С. 3.

O. Mikheyeva

"KIEV CASE": CORRUPTION IN THE UKRAINIAN POLICE AT THE MID 1920's

The article deals with the study of specific aspects of daily life of management and ordinary workers of the Ukrainian police at the mid 1920's based on the much-discussed in the press "Kiev case". This case was about systematic bribery in Ukrainian police (in modern language - about corruption). In this way we have detected the conditions, causes and mechanisms of the corruption that matter for the modern study of this phenomenon.

Key words: *Ukrainian police, "Kiev case", corruption, law-enforcement system.*

© O. Mikheyeva

Надійшла до редакції 20.01.2011

УДК 930.2:003.07(477.54/62)"17"

АТРИБУЦІЯ ТОПОГРАФІЧНИХ ОПИСІВ ХАРКІВСЬКОГО НАМІСНИЦТВА ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII ст.

ВАСИЛЬ ПІРКО,

доктор історичних наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства, археології та методики викладання історії Донецького національного університету

ІННА ПЕТРОВА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних та природничих дисциплін Донецького університету економіки та права

Статтю присвячено проблемам походження топографічних описів Харківського намісництва останньої чверті XVIII ст. і встановленню їх джерельної бази. Визначено історичні обставини, що призвели до появи цієї групи документів, основних замовників проведення топографічних досліджень, встановлено коло авторів топографічних описів Харківського намісництва.

Ключові слова: *атрибуція, топографічні описи, Харківське намісництво, І. Переверзєв, М. Загорівський.*

Постановка проблеми та стан її вивчення. Сучасний етап розвитку історичного джерелознавства вимагає від дослідників зваженого підходу не тільки до визначення вірогідності історичних джерел, але й до встановлення їх атрибутивних ознак, оскільки ці проблеми взаємопов'язані між собою. Особистість автора джерела, конкретно-історична реальність, що його оточує, певним чином позначається на інформаційній якості та рівні достовірності документа. Це зауваження стосується всіх без винятку писемних джерел, у тому числі й топографічних описів Харківського намісництва останньої чверті XVIII ст. У 1991 р. археографічною комісією АН УРСР у серії "Описово-статистичні джерела" було надруковано три описи Харківського намісництва останньої чверті XVIII ст. І незважаючи на те, що в передмові до видання було ґрунтовно розглянуто проблему авторства цих документів, більшість українських дослідників, у тому числі С. Макарчук [1] та І. Колесник [2], продовжують спиратися у своїх висновках щодо авторської приналежності цих описів

на творчу спадщину М. Литвиненко і не враховують думки редакційної колеги цієї збірки. Наявність таких досить суперечливих поглядів на проблему визначення атрибутивних ознак топографічних описів Харківського намісництва зумовило появу цієї статті. Таким чином, **метою** статті є дослідження проблеми походження названих документів та встановлення кола осіб, пов'язаних із упорядкуванням топографічних описів Харківського намісництва останньої чверті XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено вище, на сьогодні відомі три топографічні описи Харківського намісництва: топографічний опис Харківського намісництва 1785 р., скорочений топографічний опис намісництва 1787 р. та топографічний опис Харківського намісництва з історичною передмовою. Топографічний опис Харківського намісництва з історичною передмовою було вперше надруковано в 1788 р. у Москві в "Компаниі типографической", що належала відомому російському просвітителю М. Новікову (пізніше саме цей рік публікації було прийнято за час його